

Искра Христова-Шомова (София, България)

ЕДИН СТАРОБЪЛГАРСКИ ПРАЗНИЧЕН МИНЕЙ

(Кирилската палимпсестна част на апостол № 880 от НБКМ)

Известно е, че сред запазените старобългарски паметници, т.е. сред ръкописите, които се датират преди края на XI в., няма служебни минеи, като изключим два глаголически листа от Синайския манастир, от ръкописите, намерени през 1975 г. (Синай N/4, вж. Tarnanidis 1988: 100–102; Tarnanidis 1990). Няма български служебни минеи и от XII в., като изключим няколко фрагмента: един глаголически (в палимпсест, вж. Турилов 2003) и няколко кирилски (вж. Кожухаров 2004: 325; Нечунаева 2001; Нечунаева 2008: 13–16; Панъкевич 1957; Matejko 1995). Запазена е също в палимпсест доста голяма част (не по-малко от 50 листа) от ранна сръбска богослужебна книга от XII в., която съдържа части от празничен миней и от Триод, намира се в палимпсеста на ръкопис от библиотеката на Йерусалимската православна патриаршия № 19, (вж. Иванова 1994). Най-ранните по-цялостно запазени български минеи са празничните минеи от XIII в., които са безценни и недосягаемо проучени свидетелства за историята на старобългарската литература и старобългарското богослужение. Известни са и няколко сръбски повседневни минея от XIII в. На този фон на оскъдност на южнославянските източници прави впечатление изобилието от руски служебни минеи – и повседневни, и празнични, най-ранните от които са от втората половина и самия край на XI в. Наистина, за някои от тях – като Илиина книга, Путятиния миней и Миней на Дубровски, се приема за неоспоримо съществуването на старобългарски антиграф¹.

Тук обаче ще стане дума не за предполагаемия старобългарски протограф на някой руски миней, а за съвсем истински старобългарски миней от плът и кръв, т.е. от пергамент и мастило. Това е кирилската палимпсестна част на апостол № 880 от НБКМ. Ще припомним с няколко думи за апостолския (т.е.

---

¹ Тези ранни руски минеи имат издания, придружени с изследвания и с библиография на публикациите за тях, вж. Крысько 2005; Верещагин 2006; Баранов, Марков 2003; Тот 1985; Mir'janov 1999.

горния) текст в този ръкопис. Самият той е доста стар, в описа на Стоянов и Кодов е датиран от XIII в. (Стоянов, Кодов 1964: 52–53), но по-съвременната датировка го поставя не по-късно от XII в. В езиково и правописно отношение² той има някои много архаични черти, най-характерна от които е, че целият е писан с обърнато ѱ, също като друг апостол от XII в., Слепченския. Това впрочем са единствените два ръкописа, писани изцяло с обърнато ѱ. Ръкописът съдържа 159 листа пергамент с размери от 16,5/13 до 15,5/11 см. На л. 153а има бележка от книжовника: Драгота пнеахъ та мн сж срце полемнаше н змъ мн сж мжтъ... Въз основа на тази бележка ръкописът може да бъде наречен *Драготин апостол* и така ще го наричам по-нататък. Значителна част от ръкописа е палимпсест, като има гръцка част, фрагмент от която е идентифициран от Д. Гетов като октоих от XI–XII в. (вж. Гетов), и кирилска част, за която ще стане дума тук.

Кирилската палимпсестна част обхваща 48 листа, от л. 95 до л. 143, без л. 118. Писан е с избледняло кафяво мастило, като текстът в полетата се чете доста добре. Листовите са разрязани през средата и в Апостола е писано направо на стария текст. Така че два листа от Апостола отговарят на един лист от Минея. От полетата не е разязано много, защото има случаи на думи,

л. 114а

² За правописните, езиковите и текстологичните особености на този ръкопис вж. Петков, Христова 1998; Христова-Шомова 2004: 28–29, 750–751).

които продължават на другия ред, без да липсва нито една буква. Затова размерите на Минея могат да се възстановят приблизително, като се удвоят размерите на Апостола и се добавят по 1,5–2 см. Получава се размер приблизително 28/18 см, т.е. бил е близък по големина до Скопския миней. Писан е с устав с лек наклон надясно, подобен на Енинския апостол и на листовете на Ундолски. Тъй като на половинките страници има по 13 до 16 реда, в ръкописа трябва да е имало по 30–32 реда на страница. Изглежда, е писан само с едно мастило, т.е. не се откриват никакви следи от червенослов.

С помощта на ултравиолетова лампа³ успях да разчета известна част от ръкописа и се надявам да го разчета целия.

Тук ще представя наблюденията си, които се основават на около четири месеца интензивна работа с този текст. Прилагам и няколко снимки, които са много обработени, със значително увеличен контраст, за да може по-ясно да се вижда долният текст. Изказвам благодарност на ръководството на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ за фотокопието от ръкописа, което е направено във връзка с проект „Ранни славянски ръкописни паметници с литургическа употреба“ на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, и за разрешението да публикувам снимки от ръкописа.

Първото, което разбрах, още като гледах частите в полетата, беше, че това е служебен миней. Второто, което ми направи впечатление, бяха архаичните начертания на някои от буквите, особено на м, д, ъ, малка носовка, също и на инициалите. Ето едно описание на начертанието на буква м: „Стълбците са успоредни, а не разкрячени. Вътрешната част има заоблена среда, която се спуска до равнището на стълбците, даже с тенденция да слезе под равнището. В горните си краища тази вътрешна част не се събира със страничните стълбци в ъгъл, а се съединява с тях чрез хоризонтални чертици, еднакви и симетрични от двете страни. По такъв начин цялата буква придобива изключително оригинална форма: широки тежки рамена и голяма широчина – чувствително по-голяма от височината“ (Мирчев, Кодов 1965: 170–171). Това описание не е мое, а е от Хр. Кодов и е за Енинския апостол, но се отнася напълно и до разглеждания ръкопис.

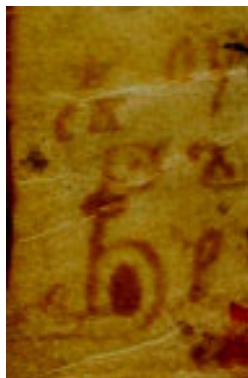
Ето и описанието на малката носовка: „Двете странични черти не се събират горе в ъгъл, а са съединени с хоризонтална чертица. Вътрешната част на буквата е един малък ъгъл с върха надолу“ (пак там, с. 176). Същото отговаря на ъ в разглеждания палимпсест, като трябва да се добави, че тук крачетата на ъ имат в основата чертички.

Начертанието на ъ също е характерно за ранните кирилски ръкописи. Но начертанието на ж, за разлика от Савина книга, Енинския апостол и Супрасълския сборник, не се състои само от три пресечени черти, а е по-усложнено и е близко до начертанието в листовете на Ундолски.

Инициалите са писани извън реда, затова за съжаление по-голямата част от тях са изрязани. Но тъй като ръкописът е служебен миней, в него има

---

³ Лампата е собственост на Центъра за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“ и ми беше любезно предоставена за известно време от В. Велинова, за което изказвам сърдечна благодарност на нея и на колегите от Центъра.

Инициали В от палимпсеста, л. 114а и 1036

Инициали В от Савина книга, л. 466 и 1196

много начални букви и от тях все пак има запазени около 20–30, някои от които са просто по-големи, а други са оформени като инициали. Ще посоча добре запазения инициал В на л. 114а, който има елементи на примитивна тератология и в горната си част много прилича на инициалите В от Савина книга (вж. Князевская, Коробенко, Дограмаджиева 1999). Подобен на него е и инициалът В на л. 1036, но за съжаление горната му част попада в писания отгоре текст на Апостола и не се вижда толкова добре. Е. Мусакова ми обърна внимание на по-финото начертание на инициала и на завършека му с трилистник в палимпсеста, което според нея е белег за византийско влияние.

Като пример за примитивна ранна тератология може да бъде посочен и инициалът 8 с оченце в средата на л. 1266.

На л. 134а има инициал 8, който много прилича на глаголическо Ѵ.

Има и няколко инициала В с тройни контури и точки в долния кръг, на които не съм намерила близки аналози, но в долната си част напомнят на частите на някои от инициалите в Супрасълския сборник.

Инициал В, л. 133б
(лявата част е отрязана)

Инициал В, л. 124а

На л. 113б има инициал Л като ръчичка, която държи жезъл или нещо подобно. Този инициал е подобен на други инициали с държаща ръка от старобългарски и византийски ръкописи от XI в.

Л. 113б

Единствената украса освен инициалите, която съм открила досега в мие-нея, е една тънка плетеница от точки и легнали незатворени осмици между

службата за св. Власий и службата за св. Теодор Тирон. Може би е завършвала с флорални мотиви, подобно на плетениците в Супрасълския сборник, но не се вижда.

По въпроса за палеографските особености на палимпсеста се консултирах и с някои колеги: Ив. Добрев, Б. Христова и Е. Мусакова, които също потвърдиха старинността на ръкописа. Според почерка Б. Христова постави датировка не по-късно от средата на XI в., като ми обърна специално внимание на голямото разстояние между буквите, докато Е. Мусакова беше поддържана и каза, че в начертанията на инициалите В се вижда византийско влияние и тя би ги датирала не по-рано от края на XI в. или началото на XII в.

В правописно отношение в ръкописа има и архаични, и по-късни особености. Ръкописът е едноеров с ъ, двуюсов, много рядко се употребяват йотувани букви (ѣ и ѡ), винаги в начална позиция, особено в началото на песнопения. Слабите ерове се пазят на редица места, винаги в местоимението въсь (също като в Енинския апостол, вж. Мирчев, Кодов 1965: 202), обикновено се изписват след представки. Често ъ се изяснява в є (въ темнѣнѣн, штецѣ, жнзѣодавецѣ, въ страстѣхѣ и въ бранѣхѣ, напастѣн, весѣ, прншедѣ) и има доста случаи на изясняване на ъ в о (сладокѣ, вопнахѣ, воснѣ, созда, оупованнѣ). Носовките по принцип се пишат на етимологичните си места, но има и случаи на смесване. Доста последователна е замяната на ж с а след гласните є и и (плѣтна, рѣтна, възпнащнѣ). Смесване на носовките има и в старобългарските паметници, дори и в такъв ранен паметник като Асеманиевото евангелие от X в. (плачаштн, лѣжаштѣ, прнемлатѣ, помаждатѣ), в Зографското евангелие (сег. деят. причастия м.р. ед.ч. им.п. въземлѣж, глѣомѣж), в Синайския псалтир (вин.п. мн.ч. стѣсѣж, вж. Младенов 1979: 124), в Енинския апостол (нмаща, прнемаще, весѣдоуащнѣн, глаще, гла за 1 л. ед.ч. сег.вр., Мирчев, Кодов 1965: 206–207). Както посочва Ст. Младенов: „Още А. Лескин прие с право, че първоначалното състояние на носовите гласни вече по времето, от което датират старобългарските ръкописи, е било схванато в изменение, от което писменото предаване показва следи: ж и а са били понякога разменяни, също се пишат знаците за орални гласни“ (Младенов 1979: 124). Често ю се заменя с оу след л (лоутихѣ, възлоуѣн, клоучѣръѣ). Епентетично л се изпуска (на земн, оумѣ земнѣ, прнеметѣ). Сонантично р по-често се отбелязва само с ѣ, без ер около него (прѣтрпнѣ, врхѣ), но понякога и със съчетание рѣ. Последователно се смесват ц и ч (лнчн, вѣнечѣ, третнечѣ, штечѣ, швлнцн, прѣцнѣта, рѣзлнцѣнѣа). Това кореспондира със западнобългарската особеност за замяна на ц и ч в групи *цр/чр*: *църква* и *черква*, *черен* и *чрн*, *цървен* и *червен*. Според П. Ивич смесването на шипящите ч, ж, ш със свистящите ц, з, с е белег за влияние на романски езици, т.е. той отдава появата му на влияние от страна на романизирано население, което той нарича „влашки субстрат“ (Ивич 2001: 86). Такова смес-

л. 106а. Вижда се знакът ϕ над инициала П от Богородичния

ване има и в други западнобългарски ръкописи, например в ръкопис от Хилендарския манастир № 421, Азбучно-Йерусалимски патерик от средата на XIV в. (старъце в зв.п., въ члвчъ в м.пад., слова ѿцьскаа, вж. Петков 2005: 446). Според Ив. Добрев тук е отразена архаична примитивна кирилица, в която е имало една буква за двата звука; той ми обърна внимание на това, че в Григоровичевия паримейник над ч се пишат две точки, с което явно нещо се маркира. Ако приемем мнението на П. Лавров и на Хр. Кодов, че по-ранното начертание на ч е ъглестото (вж. Лавров 1914: 11; Мирчев, Кодов 1965: 174–175), което е съвсем логично, защото то е по-близо до глаголическото, тогава ранните ч и ц са съвсем близки по начертание, като разликата е била само в мястото на крачето, което би могло да е в средата или в десния край на буквата. Възможно е в началото да е имало обща буква, а по-късно от нея да са произлезли две различни букви. Такова предположение изказва и Хр. Кодов: „Твърде е вероятно кирилското ч да се е получило като една модификация на ц чрез изместване на крачето от дясната страна в средата, без да има нужда да се променя ъглестият характер на буквата“ (Мирчев, Кодов 1965: 175). Струва ми се, че разглежданият ръкопис е потвърждение на това предположение на Хр. Кодов, споделяно и от Ив. Добрев.

На мястото на тита се пише ϕ в името фѣддоръ. Такава замяна има също и в Зографското евангелие, и във Врачанското евангелие (Фома, Нафанана, Елнсавѣфн, Фурса, вж. Цонев 1914: 53). Тита се употребява като цифров знак, а

на две-три места има знак тита в полето като знак за Богородични тропари. Срещата съм такова означение и в по-късни ръкописи на отделни места, например в Драгановия миней на л. 94б, 106а, 113б и др., в който иначе се употребява съкращението ѿ. Явно е имало тенденция старото гръцко означение да се замени със славянско.

Трудно е да се датира пергаментен ръкопис. Както беше посочено, в този има и някои много архаични черти, но има и по-късни особености. Старинността на писмото показва, че ръкописът е старобългарски и не е по-късен от XI в., но заради честото смесване на носовките в определени позиции смятам, че вероятно трябва да се отнесе към края на века. Възможно е и да е от началото от XII в., но мисля, че определено е по-ранен от Добромировото евангелие например. По палеографски и по правописни особености този миней стои най-близо до Енинския апостол, но показва определена близост и със Савината книга и Супрасълския сборник. Вероятно той е не по-късен от най-ранните руски служебни минеи, т.е. от трите датирани новгородски минеи за септември–ноември от 1096–1097 г. и Илина книга. Може би по-ранни от него са само Минейт на Дубровски и Путятиният миней.

В тези 48 листа старобългарски миней, с които разполагаме, по мои изчисления се пазят около 12 цели служби или части от повече служби. Досега съм идентифицирала осем служби, които ще изброя по хронология в годишния цикъл, иначе частите от тях са разбъркани: св. Власий (11 февруари), св. Теодор Тирон (17 февруари), св. 40 мъченици (9 март), Благовещение (25 март), св. Георги (вероятно 23 април), Рождество на св. Йоан Кръстител (24 юни), св. Петър и Павел (29 юни), св. Козма и Дамян (1 юли). Досега съм разчела почти изцяло 12 от тези 48 листа (без отделни изтрити или нечетливи букви), т.е. 1/4 от ръкописа. Разчитането в началото беше толкова трудно, че бях готова да се откажа, но Ив. Добрев ме насърчи да продължа, за което съм му много признателна. Почти изцяло съм разчела службата за св. Теодор и канона за св. Петър и Павел, разчела съм също части от службите за св. Власий (края), за св. 40 мъченици, за Благовещение, за Рождество на св. Йоан Кръстител и за св. Козма и Дамян (началото).

По съдържание ръкописът е празничен миней, ясно се вижда, че службата за св. Теодор Тирон започва след службата за св. Власий и службата за св. 40 мъченици започва след службата за св. Теодор Тирон. По състав службите са оформени от студийски тип, т.е. това не е канонар, тропологий или някакъв сборник от преходен тип. Службите започват с три стихирни на вечернята, на утринната има канон, след трета песен има седален, а след шеста песен – кондак и икос. По-важно е, че понякога след девета песен има светилен. В някои служби след канона има и стихирни на *Хвалите*. По въпроса за светилните ще напомня изводите на М. Йовчева, която разгледа Пражките глаголически листове в светлината на славянските минеи и обърна внимание на това, че наистина в най-ранните запазени минеи, които са руски, няма светилни, но в българските минеи от XIII в., които отразяват много по-стари изводи, има светилни. Според нея в старобългарските минеи още от X в. също е имало светилни (вж. Йовчева 2001; Йовчева 2003). Сега виждаме, че нейното предположение се потвърждава и че в един от най-старите запазени

славянски минеи има светилни.

Минеят е писан от опитен книжовник, който е успял да разпредели текста така, че всяко песнопение да започва на нов ред и всички инициали да са изведени в полето. От десетките служебни минеи, с които съм работила, почти не съм виждала друг, в който това да е постигнато. За целта на места са съкратени отделни думи и фрази, преди всичко в заключителните формули на песнопенията. Много рядко има пропуснати тропари. Началата на ирмосите се дават съвсем накратко, като преди тях не се изписва думата ирмос.

Ще дам няколко примера от текста, като ще ги съпоставя с текстовете на същите служби от други славянски източници. Засега ще означавам разглеждания палимпсестен миней със съкращението М880, а след време той вероятно ще получи някакво име. Давам само тези букви, за които съм сигурна, че са разчетени правилно. Там, където текстът не се чете или имам съмнения, оставям празно място. На редица места липсват последните букви в края на реда, по-рядко първите букви (обикновено, когато са инициали), защото са изрязани. Първоначално започнах да възстановявам в скоби липсващите букви хипотетично, но после се отказах, защото в толкова ранен ръкопис е важен всеки знак и всяка форма, а такъв вид възстановка е подвеждаща. Само изрязаните начални букви са поставени в правоъгълни скоби. Засега не съм имала време за системно издирване на успоредици в славянски минеи и на гръцки текстове, затова на някои места не привеждам гръцки съответствия. За съпоставка са използвани следните славянски източници (изредени са според старинността им):

1. Синайски N/4 (по-нататък Син. N/4), два листа старобългарски глаголически празничен миней от XI–XII в., по снимките, публикувани в Tarnanidis 1988.
2. Битолски триод (по-нататък БТ), среднобългарски ръкопис от XII в., по изданието Zaimov 1984.
3. Ръкопис от ГИМ, Синодален 164 (по-нататък Синод. 164), руски миней за февруари от последната четвърт на XII (вж. Горский, Невоструев 1917: 50–53, Шульгина 2007), по изданието Menäum Februar 2003 и Menäum Februar 2006.
4. Драганов миней (по-нататък Драг.), среднобългарски празничен миней от XIII в., от библиотеката на Зографския манастир, № I.e.9, в каталога е под № 54 (Райков, Кожухаров, Миклас, Кодов 1994: 52), по микрофилм.
5. Добриянов миней (по-нататък Добр.), среднобългарски празничен миней от XIII в., използваната част се пази в Одеската държавна библиотека под № 1/5, по микрофилм.
6. Скопски миней, среднобългарски празничен миней от XIII в., ръкопис от Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ № 522 (вж. Цонев 1923: 52–53).
7. Ръкопис от Синайския манастир „Св. Екатерина“ Slav. 25 (по-нататък Син. 25), среднобългарски празничен миней от XIV в., по микрофилм.
8. Ръкопис от Държавния исторически музей в Москва, от сбирката на Хлудов № 166 (по-нататък Хлуд. 166), сръбски празничен миней от

първата половина на XIV в. (вж. Николова, Йовчева, Попова, Тасева 1999: 49–50), по микрофилм.

9. Ръкопис № 122 от Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София (по-нататък НБКМ 122), среднобългарски безюсов празничен миней от 1435 г. (една страница е писана с двуюсов правопис), втората му част има много старинен състав, в него се пази единственият препис на службата за св. Климент Охридски и един от двата преписа на Климентовите Общи служби (вж. Цонев 1910: 89).

Текстове от М880, кирилския палимпсест на Драготиния апостол:

л. 114а

3   П^ри^мн^н л^в м^н б^нж^н п^рѣс^нъ н^зъ о^уст^ь г^р
4   ш^ѣ в^ъп^на^цн^хъ м^нт^вам^н с^н в^др^н к^ъ б^оу.
5   в^лѣ в^ъс^ьк^ож^н с^кр^ьб^н н^н н^ап^ас^н • т^еб^ѣ ц^и
6   Б^ѣв^н б^жн^а д^ѣ т^во^ѣ п^ом^ощ^н в^ъс^кор^ѣ . п^о
7   а^нн^н п^рн^ло^жн^о т^во^ѣ в^оп^на^цн^хъ т^ѣп^ѣ
8   о^ус^лы^шн^н л^ют^ьи^хъ н^зм^ѣн^ѣн^ѣн^н н^зб^{ав}н^н м^о
9   св^ѣт^ь в^ъс^н о^уб^о д^ост^он^но п^рос^лав^нн^нм^ъ в^лас^на н^ѣ
10   р^ъх^а ч^рк^ов^но^ѣ св^ѣт^нл^но^ѣ ст^лп^ъ ж^ѣ н^н н^а
11   ж^да т^вр^да н^н з^да^тѣ^пъ^нн^къ т^ѣп^лъ с^пс^н
12   •••••

Това е краят на службата (трети и четвърти тропар от девета песен и светилният) за св. Власий. За сравнение е приведен текстът от Синод. 164 (Menäum Februar 2006: 137), от Син. 25 и от Хлуд. 166. В гръцките минеи, по които този канон е публикуван в АНГ 6, последните два тропара са различни. Засега не съм им намерила гръцки съответствия, както не са намерили и бонските издатели на руските минеи за февруари. Не съм намерила и гръцкото съответствие на светилния.

Синод. 164: При^мн^н, ст^нтелю, м^оль^бно^ю т^н п^ѣ н^з о^уст^ь г^рѣ^шн^ьи^хъ в^ъп^ню^щ н^н м^нт^вам^н в^ѣр^ъз^и к^ъ б^оу, н^зб^{ав}н^н н^зи с^кр^ьб^н н^н в^са^ко^ѣ н^ап^ас^н т^ѣб^ѣ п^оч^та^ющ^ѣ ← Няма Богородичен и светилен.

Син. 25: При^мн^н ст^лю м^лв^но^ю т^н п^ѣ н^з о^уст^ь г^рѣ^шн^ьи^хъ в^ъп^нѣ^щѣ н^н м^нт^вам^н в^др^н к^ъ б^оу н^зб^{ав}н^н н^н с^кр^ьб^ѣ н^н в^сѣ^ко^ѣ н^ап^ас^н т^ѣб^ѣ в^ѣл^нч^ан^ѣм^ъ ← Г^лав^н с^ѣ б^ѣц^ѣ д^ѣво т^во^ѣ п^ом^ощ^ь в^ъс^кор^ѣ. п^рн^кл^он^н п^рн^ле^жн^о о^ух^о т^во^ѣ в^ъп^нѣ^щн^хъ с^кор^о о^ус^лы^шн^н. н^лю^ти н^зб^{ав}н^н м^нт^вам^н с^н ← л. 214а. Няма светилен.

Хлуд. 166: При^мн^н ст^лю м^лв^но^ю т^н п^ѣ. н^з о^уст^ь г^рѣ^шн^ьи^хъ в^ъс^нл^ак^ѣм^оу н^н м^нт^вам^н в^др^н к^ъ б^оу. н^зб^{ав}н^н н^н с^кр^ьб^н н^н в^сѣ^ко^ѣ н^ап^ас^н п^оч^та^ющ^нх^ъ т^ѣ : С^мо^уж^ѣ н^ѣн^ск^оу^сн^о р^ож^ьш^оу. ж^нв^од^ат^ѣл^ѣ н^н с^пс^а. в^сн^н м^лн^ь п^рн^ле^жн^о в^ѣц^ѣ т^ѣ н^ѣп^ов^ѣд^аю^щѣ. н^зб^ыт^н в^сѣ^ѣ с^кр^ьб^н м^лт^вам^н т^н в^дт^н д^ѣво. Б^ог^ор^од^нч^нн^нат^ѣ е д^рѣ^во. св^ѣт^ь. В^ъс^н о^уб^о д^он^но п^рос^лав^нн^нм^ъ в^лас^на ст^лѣ. ц^рк^вн^оѣ св^ѣт^нл^о ст^лѣп^ь н^н п^оп^ор^ь в^ѣр^а т^вр^ѣд^а н^н з^дас^то^уп^нн^къ т^ѣп^ль. с^пс^{ан} п^ою^щн^х т^ѣ : л. 99б.

Сравнението показва, че преводът е един и същ, но в руския миней има допусната грешка: вѣрзѣ вместо вѣрн, докато в М880, както и в българския Син. 25, и в сръбския Хлуд. 166 стои правилното вѣрн.

л. 1146

1 ѿнїе боꝛскѣ жрѣвѣ нꝟоломъ а не
2 прнноснѣн. рено т
3 прѣ мъ звѣла
4 бовна бжна прнговоздн са взишнѣго
5 днночадаго феѡре блжен воннъ
6 м непогрѣшенъ. цннн та днглстн
7 ѿнн безневѣс та нъ матн хвалаа зн
8 дзнтелѣ бо нхъ ꙗко млада на рѣкс свс пон
9 ѿ .Г. тзи есн оꝟврѣженне
10 нз оꝟстнъ т з волѣзнн дшѣ мольбѣ
11 ꙗже оꝟщедрн страсотрпче феѡре
12 тъ покорнлъ есн самодрѣжче
13 знждн

Това е краят на първа песен (трети и четвърти тропар) и началото на трета песен (първи и втори тропар) от канона за св. Теодор Тирон. Привеждам текста по БТ (Zaimov 1984:8–9) и по руския миней Синод. 164 (Menäum Februar 2003: 428–431), където канонът е даден на 7 февруари за св. Теодор Стратилат. Гръцкият текст е взет от триод и е според Menäum Februar 2003. Дължа благодарност на М. Йовчева, която ми даде изданието на февруарските минеи и ми обърна внимание на това, че този канон е поместен в Битолския триод.

БТ: напнсано бо велѣннем тн • бгомръскымъ жрѣвѣ нꝟоломъ • а не бгъ жнвс • речено тн бы пожрн мнче • бгъ же прнводнмъ вываѣ: любвнѣ бжнѣ прнговожъ са • вышнѣаго сна едннчѣднѣ феѡре нъ воннъ бы • н вѣнчемъ непогрѣш. чннн та днглстн н понесла есн ꝥ прѣ .Г.: тзи есн стврѣженн ꝥ прѣ нз стень тн волѣзнень. мвнѣ нзъ дшѣ. еѣже шщедрн стрстрпче феѡре ꝥ плъ покорнлъ есн самодрѣжцъ. славне мнчнѣѣ. н вбоѣдъ слвжѣ знжнтелю сн ꝥ члчстн • хвалаатъ непрѣстанно • мтн безневѣстнаѣ. знжнтелѣ бо нхъ • ꙗко млада на рѣкс своєю

Синод. 164: Напнсано въ велѣннїе бгомръзъско жрѣтвѣ нꝟоломъ а не жнвоу воꝟоу нз прнведе са не пожрѣ, моученнче, воꝟоу же прнводнмъ звѣлаѣꝥ Чннн та днгельстнн н чловѣчстнн, безневѣстѣнаѣ матн, хвалаатъ непрѣстанно знжнтела бо ꙗко млада на роꝟкоу своєю понесла еснꝥ прѣ г, ирм: тзи есн ствѣꝥ Прѣснь нзъ оꝟстѣнъ тн нз волѣзнѣнъ мольбѣ носѣ доушю же оꝟщедрн, страсотърпче феѡдоꝟе ꝥ Плзть покорнлъ есн самодрѣжцю, славне н моученнче, оꝟмоу хотъ вбоꝟдоꝟу слоꝟжншн знжнтелю сн ꝥ

Ἐγράφετο δόγμα θεοστυγὲς θυσίαν εἰδώλοισ καὶ οὐ ζῶντι φέρειν θεῶ ἀλλ' ἡχθῆς οὐ θύσων, ἀθλοφόρε, τῷ δὲ Θεῶ προσαχθησόμενος.

Τάξεις σε ἀγγέλων καὶ τῶν βροτῶν, ἀνύμφευτε Μῆτερ, εὐφημοῦσιν ἀνελλιπῶς τὸν Κτίστην γὰρ τούτων ὡσπερ βρέφος ἐν ταῖς ἀγκάλαις σου ἐβάστασας.

Ἰὼδὴ γ'· Σὺ εἶ τὸ στερέωμα.

Ἦμνον ἐκ χειλέων σοι καὶ ἐξ ὀδυνηρᾶς δέησιν φέρω ψυχῆς, ἣν κατοικτειρήσαις ἀθλοφόρε Θεόδωρε.

Σάρκα καθυπέταξας τῷ αὐτοκράτορι, ἔνδοξε, μάρτυς, νοῖ καὶ δι' ἀμφοτέρων θεραπεύεις τὸν Κτίσαντα.

взлюбльшадго бога, пригладшаше, мученнче февдоре, стражюциннмъ съ тобою воинномъ
 ← Ретню, страстотърпче, възгагаемъ матеръ богомъ лъженменьноу съ капницъмъ
 опалнлз кен ← Силою неповѣднмоу февдоре мученнче, варварскоу дръзость н
 мою страсть ннзължн.

Μυστηρίων γενόμενος θείων ἐν συνέσει, μάρτυς Θεόδωρε, ἀνεπαίσχυντον
 ἀνάρρύσιν, τῆς Θεοῦ γεννήσεως ὁμολόγησας.

Ἐμπαθῆ τὴν θεότητα, ὦντο τοῖς πάθεσιν οἱ λατρεύοντες οὓς ἐν πνεύματι
 διήλεξας ἀθλητὰ, Θεόδωρε, φωτιζόμενος.

Λυτρωτὴν δι' ἐντεύξεως τῶν σὲ ἀνυμνοῦντων, μάρτυς Θεόδωρε, ἐκ ποικίλων
 περιστάσεων, καὶ παθῶν γενέσθαι σὲ ἱκετεύομεν.

Гръцкият текст на Богородичния не е намерен.

Ῥδὴ ε' · Ὁρθρίζοντες βοῶμέν σοι.

Ποθεῖτε τὸν ποθήσαντα Κύριον, ἐπεφώνεις, ἀθλητὰ Θεόδωρε, τοῖς συναθλοῦσί
 σοι μάρτυσιν.

Ὡς ζήλω, ἀθλοφόρε, πυρούμενος, τὴν καρδίαν θεὰν τὴν ψευδώνυμον, σὺν τῷ
 τεμένει κατέφλεξας.

Δυνάμει ἀηττήτῳ Θεόδωρε, ἀθλοφόρε, βαρβάρων θρασύτητα, κάμου τὰ πάθη
 ἀνάλωσον.

Преводът в българския и руския миней и в триода, изглежда, е един и същ, макар че в триода има някои индивидуални варианти. В трети тропар от пета песен в българските източници стои църкзи, а в руския миней Синод. 164 стои капнице, което може да се смята за преславизъм. В руските миней изобщо има доста преславизми. Изглежда, в Русия са попаднали текстове, които са минали през преславска обработка.

л. 129а

- 1 мрзъ н съкроушено т'бломъ · ωгнѣ
- 2 н пламене въ водѣ рѣцнѣн снANTE
- 3 іако свѣтла свѣтнла мецн · м·
- 4 [Ж]нзнь бжна крт̄ нмѣше стн во
- 5 пнѣхѣ мецн м̄ вѣко повѣднтелоу
- 6 рѣкоѣ тн вѣнзчѣемъ са да та пѣмї.
- 7 [ІА]ко волѣзньнзи мрзъ іако развращіе
- 8 автѣ знмѣ прѣтрьпѣсе нѣ сла
- 9 докъ іес ран. лоно бо патрнарха аврама
- 10 прнеметъ васъ въ села вѣчна мецн: м̄.
- 11 [По]вѣждъше страст̄ вѣнечъ прнемше (е е надредно)
- 12 ... бжна десѣннцѣ ннѣ податн м̄нтн са
- 13 ... възсемоу мнр̄с повѣдѣ н̄ спсenne
- 14 св̄ Мєннїкмъ доброта .м̄.
- 15 еннкъ хвала. хоу прѣсто

Това са девета песен от канона и светилният за св. 40 мъченици. Сравнени са само с южнославянски миней, тъй като в момента не разполагам с ранен мартенски руски миней. Гръцкият текст е взет от съвременния гръцки печатен

миней (Μηναίον τοῦ Μαρτίου 1997). Засега не съм намерила гръцко съответствие на светилния.

Скопски: **Хѧ** радн вбнаженїи н каменнїемь ськроушенїи. врѣменно зраце трѣпѣсте знмѧ. н воденъ мразъ. ськроушеннїе тѣлесїи. н вгнемь впаленїи. въ водѣ рѣчнѣн. снаете. іако свѣтлаа. мнцн .м. : **Жезлъ** бжна слы. крѣть стѣи нмѣще выпнахѣ къ хоу мнцн .м. вѧко повѣднтелю смрѣтн. рѣкоѣ тн да вѣнчаемъ се. да та вѣн пѣснмн велнчае : **Іако** волѣзньнъ мразъ іако развращенъ зѣло. нъ сладькъ рѧ ксть. лоно бо авраама патрнарѣха прїемлетъ н въ села вѣчнаа мцн .м. : **Повѣжыше** стрѧннїе. н вѣнцѣ прїемше. нзъ бжнїѣ влчнїѣ десннцѣ. ннѣ податн мнѣте са гонъ всемоу мнроу. н холюбцоу црю повѣдѣ. н намь спсннїе мнцн .м. : **Пошедн** ма бе пошедн ма. іеѧ хоцешн сѣдн не вѣдн мене въ вгнѣ. нн іаростнѣк вѣлнчїи мене. мнѣт та двѧа. рѣжышн та хѣ. н дггг. множество н мннчскїи стоїѣще : л. 270б. Няма светилен.

Хлуд. 166: **Нѧ** радн вбнаженн н каменнѣмь ськроушенн. врѣменною прѣтрѣпѣсте знмоу. воды н мразъ н ськроушеннїе тѣлесѣ. н вгнемь впаленн въ водѣ рѣчнѣн снаете. іако свѣтлаа свѣтлаа мнцн четнрн десете : **Жезлъ** бжнїе слы крѣть стѣи нмоуще вѣпнахоу мнцн .м. вѧко повѣднтелю снае роукою тн да вѣнчаемъ се. да те всн пѣмїи непрѣстанно възвелнчнмъ : **Іако** волѣзнемъ мразъ іако развращенъ зѣло. лютоу же прѣтрѣпѣсте знмоу нъ сладькъ іе ран. лоно бо авраамѣ патрнарѣха прїемлетъ въ. въ села вѣчнаа мцн .м. : **Повѣжыше** стрѧннїе вѣнцоу прїемше нзъ бжнїѣ владнчннѣ десннцѣ. ннѣ податн мнѣте се мнрѣ всемоу мнроу. повѣдоу нспросѣе холюбцоу влцѣ намь спсннїе мнцн .м. : **Пошедн** бе пошедн мене іеѧ хоцешн соуднтн. н не вѣдн мене въ вгнѣ. нн іаростно сн обнчн мене. мнѣт те двѧа чнстаа рѣжышн те хѣ гн. н дгггко множество н мннчскїи съборъ : **Сѣвъ.** Мнѣкъ съ добротѧ мннкомъ красота. четнрдесете чнслоомъ прѣстоїѣще хоу. мнѣте се прнлежно нзбавнтн се намь ѡ скрѣбн :

НБКМ 122: **Хѧ** радн вбнаженїи. каменнѣмь ськроушенїи. врѣменною прѣтрѣпѣсте знмоу воденъ мразъ. н ськроушеннїе тѣлесн. н вгнемь впаленн въ водѣ рѣчнѣн снаете. іако свѣтлаа свѣтлаа мнцн мѣте. Жнзнн бжїи н слы. крѣть стѣи нмѣще. выпнахоу мнцн. вѧко повѣднтелю снае. роукою тн да вѣнчае се. да те всн пѣмїи непрѣстанно възвелнчае се. **Іако** волѣзньнъ мразъ. іако развращенъ зѣло. лютоу же прѣтрѣпѣсте знмоу. нъ сладькъ ран іе. лоно бо авраамѣ патрнарѣха прїемлѣ вѧ. въ села вѣчнаа мнцн мѣте. **Повѣжышїи** стрѧннїи н вѣнцн прїемшен. н съ бжнїю влчною десннцоу. ннѣ податн мнѣте мнрѣ всемоу мнроу н повѣдоу холюбцоу црю н намь спсннїе мнцн мѣте. **Пошедн** ме бе пошедн. іеѧ хоцешн мн соуднтн не вѣдн мене въ вгнѣ нн іаростно вѣлнчїи мене. мнѣт се двѧа рѣжышн та хѣ гн. н дгггко множество н мннчскїи съборъ : **Сѣвъ.** В лѣдѣ стоїѣще назн ... Мннѣкъ добротѧ. четвордесетное // чнсла мннѣкъ похваала хоу прѣстоїѣще мнѣте прнлежно нзбавнтн се вѣвъ бѣвъ н печален : л. 224 а–б

‘Υπὲρ Χριστοῦ γυμνωθέντες, καὶ τοῖς λίθοις βληθέντες, ἀέρος ὑπεμείνατε κρυόν, ὕδατος πῆξιν, καὶ θλάσιν μελῶν, καὶ πυρὶ φλογισθέντες, ἐν ποταμῷ λάμπετε ροῖ, τηλαυγεῖς ὡς φωστῆρες, Μάρτυρες τεσσαράκοντα. Ράβδον δυνάμεως θείας, τὸν Σταυρὸν κεκτημένοι, ἐβόων τῷ Χριστῷ οἱ Ἀθηταῖ, οἱ τεσσαράκοντα· Δέσποτα πανσθενεῖ τροπαιοῦχῳ, τῇ σῇ στεφανωθείμεν χειρὶ· ἵνα πάντες σε ὕμνοις, ἀπαύστως μεγαλύνωμεν.

‘Ως ἀλγεινὴ μὲν ἢ πῆξις, ὡς δὲ λίαν ἐκτόπως, δριμύς ὄν ὑπεμείνατε κρυμόν,
ἀλλὰ γλυκὺς ὁ Παράδεισος· Ἀβραάμ γὰρ οἱ κόλλοι τοῦ Πατριάρχου
θάλλουσιν ὑμᾶς, ἐν σκηναῖς αἰώνιοις, Μάρτυρες τεσσαράκοντα.

Νενικηκότες τοῖς ἄθλοις, καὶ τῇ τρισυποστάτῳ Τριάδι, παρεστῶτες Ἀθηλαί,
νῦν δωρηθῆναι πρεσβεύσατε, τὴν εἰρήνην τῷ κόσμῳ, νίκας τῷ φιλοχριστῷ
Βασιλεῖ, καὶ ἡμῖν σωτηρίαν, Μάρτυρες τεσσαράκοντα.

Преводът в М880 и в трите по-късни минея е един и същ, но има някои разлики. Във втория тропар в М880 и в НБКМ 122 стои жнзнь вместо жьзль. Вероятно замяната се дължи на звуковата близост на двете думи и на по-голямата честота на жнзнь, особено в началото на песнопенията. За да се каже дали промяната е станала във всеки от ръкописите без зависимост помежду им, или още от старобългарско време е имало такъв вариант и той е получил разпространение, е необходимо да се направи сравнение с повече ръкописи. Друга разлика има в четвърти тропар: съществителното страсть в М880 срещу страданне в трите по-късни минея. Трудно е да се каже кой вариант е стоял в първоначалния превод. Освен това в М880 има някои пропуснати фрази. Богородичният тропар, който същевременно е и покаен, липсва в М880, затова е даден с по-дребен шрифт в текста на трите по-късни минея. В гръцкия печатен миней има друг Богородичен. Възможно е този тропар по-късно да е добавен вторично в славянските минеи.

л. 131а

9 МѢЦА ТОГО КѢ . БЛАГОВѢСТНѢ БЦ ѿТ
10 БЛГОВѢСТВОУѢ ГАВРИЛЪ ВЪЗРАДОВАНА Д,
11 БЕЗНЕВѢСТНА НЕПОКОУСЪНА ВРАКО
12 НЕ ДНВН СѦ ДНГЛЪ ВО ЕСМЪ. ЗМНА ПРѢЛЪС
13 НЕВЪГѢ ДРѢ. ННѢ ЖЕ АЗЪ БЛАГОВѢСТВОУѢ
14 РАД,ОС ТЕБѢ. ПРѢВѢДЕШН Д,ВВОЖ ПОРОД,
15 ШН ГѦ ПРѢПѢТ

Това е началото на службата за Благовещение, първата стихира на вечернята. Открих тази стихира единствено в НБКМ 122, където е дадена като слава за Предпразненство на Благовещение. В гръцките старопечатни минеи за март също е включена като слава за Предпразненство. Гръцкият текст е приведен по два старопечатни мартенски минея (Μηναίον τοῦ Μαρτίου 1843; Μηναίον τοῦ Μαρτίου 1852).

НБКМ 122: БЛГОВѢСТВОУѢТЪ ГѦРНЛЪ ВЪЗРАДОВАНѢН ДНЪ. РАЛН СЕ НЕНЕВѢСТА Д,ВО. НЕПКОУСНАА ВРАКОУ. НЕ ОУЖАСАН СЕ ЧЮНААГО ОВРАЗА. НЕ ОУСТРАШАН СЕ МЕНЕ. АРХАГГЛЪ ЕСЕМЪ. ЗМНА ПРѢЛѢСТН ЕВГОУ ДРЕВАЛЕ. НННА ЖЕ БЛАГОВѢСТВОУЮ ТН РАД,О Н ПРѢВОУДЕШН НЕНСТАВННАА Н РОНШН ГѦ ПРѢЧТАА ✠

Εὐαγγελίζεται ὁ Γαβριὴλ, τῇ κεχαριτωμένῃ σήμερον· Χαῖρε ἀνύμφευτε Κόρη καὶ ἀπειρόγαμε· μὴ καταπλαγῆς τῇ ξένῃ μου μορφῇ, μηδὲ δειλιάσης· Ἀρχάγγελος εἰμί· ὄφισ ἐξεπάτησεν Εὐάν ποτέ· νῦν εὐαγγελίζομαί σοι τὴν χαρὰν, καὶ μενεῖς ἄφθορος, καὶ τέξῃ τὸν Κύριον Ἄχραντε.

Тук прави впечатление думата *омооусн*. Непреведеното *омооусн* се пази и в текста на Никеийския символ на вярата в Устюжката кормчая, докато в отразяващата преславска редакция Ефремовска кормчая стои *ѣднносѣщънъ* (вж. Гезен 1884; Христова-Шомова 2002). Както се вижда, по-късно текстът е редактиран, като гръцката дума е заменена със славянската *ѣднносѣщънъ* и това отговаря на преславската практика. Добриян, изглежда, не е разбрал добре прилагателното и го е заменил с *ѣднночадъ*, което е обичайно определение за Божия син. В Путятиния миней е употребена думата *омооусна* със значение ‘единосъщие’: *ѣсно ѡмоожнѣ н прсносѣщъноу. н равъно творьца. н събезначальна хѣ проповѣда. безначальна н съначальна оцѣу*, л. 8а, третата стихира от службата за 2 май (цитирано по Баранов, Марков 2003). Известна е и думата *омооусне*, която е регистрирана в старобългарския превод на Хрониката на Георги Синкел също със значение ‘единосъщие’ във връзка със споровете за вероопределението на Божия Син на Първия вселенски събор: *ѡмооусіе въз малѣ рекше ѣднносоущѣ* (вж. Тотоманова 2008: 196). Непреведеното *оусна* се среща и в други много ранни текстове – на едно място в Синайския евхологий и в Елифаниевата хомилия в Супрасълския и в Клоцовия сборник (вж. Христова-Шомова 2002). Тази дума кореспондира и с определението *ѣпноусн* за хляба в Господнята молитва във Ватиканското евангелие (Кръстанов, Тотоманова, Добрев 1996: 101) и употребата ѝ свидетелства за старинността на паметника. Като изключим това място, преводът на трите стихирни в разглежданите южнославянски миней е един и същ, затова тази странна комбинация от стихирни ме навежда на мисълта, че службата е взета от попълен миней, в който е имало и текстове за предпразненство. Тези стихирни са дадени на самото Благовещение и в Хлуд. 169, празничен миней от първата половина на XV в. Нямам много информация за руските миней, знам само, че в Синод. 172, руски служебен миней за март и април от 1425 г., който отразява много по-ранен извод, са дадени други стихирни – и на Предпразненство, и на самото Благовещение.

л. 138а

1		цркви възсѣ	
2	тра н павла днѣ похвалнмъ		
3	ста са		
4	стннѣ петръ н павелъ ннодшн		
5	же созда е х цркви своѣ		
6	[П]етръ теп паче възсѣхъ павелъ .г. небо про		
7	ше бжнемъ словомъ стѣпаннемъ оутврднста х		
8	твоѣ црковъ		
9	[Н]зъбавн прѣчнста	ѡ сѣ	
10	тн вражда прѣчнста прснодѣво т		
11	прнвъгохѣ: оупованне	пѣ .г. ѡтзвр	

Това е първа песен от канона за св. Петър и Павел. Този канон е запазен и в глаголическия фрагмент от Син. N/4. Привеждам текста по него и по още няколко южнославянски миней. Гръцкият текст е по АНГ 10. В ранните руски миней има друг канон за св. Петър и Павел. Предполагам, че причината

е в съществуването на две различни старобългарски традиции. Отразената в палимпсеста, в Син. N/4, в Драг., Добр., Син. 25, Хлуд. 166 и НБКМ 122 вероятно е охридска.

Син. N/4: Въспоѡ тн гн ... он ѿко ѿвн са намъ ста ... сен цркви. н въсѣмъ оутвържденне. петра н павѣла дзнесъ: Стѣлпа ѿвнста са всен вселѣнѣн бгословеснои истинна. петръ н павелъ едннодшъвзно. на немъже созда гъ ...оѡ црквн. Петръ ... паче всѣхъ. павелъ третне небо пронде бжнемъ словомъ. стѣпанне оутвърднсте са. твоиѣ цркве. збавн прѣстаѣ своѣа сн рабън отъ сѣтн вражнѣа чнстаѣ. н прснодѣваѣ. къ тебѣ во прнвѣгаемъ оупованне дшамъ нашнмъ:

Драг.: Въспоѡ тн гн бѣ мон. ѡко ѡвнлъ есн намъ стѣлпъ твоѣѣ цркве. всен вселенѣн. петра н павла днѣ: Стѣлпъ ѡвнста са вселенѣн. бгословесника нста петръ н павелъ. едннодшно. на нею хъ. създа своѣа сн црквъ: Нзбавн прчтаа своѣа рабы. ѡ сѣтн вражнѣ прснодво к тебѣ во прнвѣгаѣ. зпванне дшмъ ншнмъ:

Добр.: Въспоа тн гн бѣ мон. ѡко ѡвнлъ есн намъ. стѣлпа твоѣа цркве. вселенѣн ствърженне. петра н павла днѣ. Стѣлпа ѡвнста са вселенѣн бгословесника истинна. петръ н павелъ едннодшна. на ннхже хс създалъ естъ своа сн црквъ. Нзбавн прчтаа своѣа сн рабы. ѡ сѣтн вражнѣа прснодво къ тебѣ во прѣвѣгаа. зпованне дшамъ нашнмъ.

Син. 25: Въспоѡ тн гн бже мон ѡко ѡвнлъ есн намъ стѣлпа твоѣе цркви. въсѣмъ оутвърженне петра н павла днѣ. Оба стѣлпа ѡвнста се въселенѣн. бгословесника истинѣ. петръ н павелъ едннодшна. на неюже създалъ је хъ црквѣ своѣа. Нзбавн прѣчтаа своѣа сн рабы. ѡ сѣтн вражнѣ чтаа прснодво. к тебе во прнвѣгаемъ. оупованне дшѣ нш:

НБКМ 122: Въспою тн гн бѣ мон. ѡко ѡвнлъ есн намъ стѣлпа твоѣе цркве. н всѣ оутвърженне. петра н павла днѣ. Стѣлпа ѡвнста се въселенѣн н бгословесника истинѣ. петръ н павелъ едннодшна на неже създа хъ свою црквѣ. Петръ тѣплотою паче всѣхъ павелъ третне небо прошѣ бжнн словомъ стѣпаннѣа оутвърднста хе твою црквѣ. Нзбавн прѣчтаа своѣе сн рабын ѡ сѣтн вражнѣ. чтаа прнодво к тебѣ прнвѣгае оупованне дшѣ ншнмъ.

Хлуд. 166: Въспою тн гн бѣ мон, ѡко ѡвнлъ есн намъ стѣлпа твоѣю цркве. н всѣмъ оутвърженне. петра н павла днѣ: Стѣлпа ѡвнста се вселенѣн. н бгословесника истинна. петръ н павелъ едннодшна. на неюже създаъ је хъ своѣю сн црквѣ: Петръ теплы паче всѣхъ. павелъ третне небо прошѣдъ. бжнемъ словомъ стѣпаннѣа оутвърднсте хе твоѣе цркве. Нзбавн прѣстаа своѣю сн рабы. ѡ сѣтн вражнѣ. чтаа прнодвоа к тебѣ во прнвѣгаемъ оупованне дшамъ ншнмъ:

Ἰσομαί σοι, κύριε, ὁ θεός μου, ὅτι ἀνέδειξας ἡμῖν πύργους τῆς ἐκκλησίας σου, τὰ πάντων ἀκροθίνια, Πέτρον καὶ Παῦλον σήμερον.

Στῦλοι ἀνεδείχθησε τῆς σοφίας καὶ θεολόγοι ἀκλινεῖς, Πέτρε καὶ Παῦλε, συμψυχοι, ἐν οἷς ἀνοικοδόμησε Χριστὸς τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ.

Πέτρος, ὁ θερμότατος ὑπὲρ πάντας, Παῦλος, ὁ τρίτον οὐρανὸν ὑπερβάς θείῳ πνεύματι, τὰς βάσεις κατεστήριξαν, Χριστέ, τῆς ἐκκλησίας σου.

Богородичният е различен.

Преводът е един и същ, но в преписите има доста индивидуални варианти. Това обикновено се наблюдава при текстовете, които са преписвани

много пъти. В някои от минеите – Драг., Добр. и Син. 25, липсва трети тропар. Изглежда е имало две линии на разпространение на този канон – с пълна първа песен и с пропуснат трети тропар. В двата най-ранни обаче, и в глаголическия, и в кирилския, третият тропар си е на мястото. Друга особеност е това, че в М880 е употребено прилагателното ннодшънъ, а в останалите стои єдннодшънъ. Още Ягич обръща внимание на тази двойка, като посочва, че в Кирило-Методиевите преводи се употребява ннодшънъ, а по-късно то е заменено от єдннодшънъ. Вероятно в М880 стои първоначалният преводен вариант на това място. Трябва да се отбележи, че старобългарският превод не съответства напълно на гръцкия текст в АНГ. Гръцкият канон е значително по-голям по обем, в него има втора песен и песните са съставени от голям брой тропари – от 8 до 11. В старобългарския превод втора песен е пропусната и във всяка песен има по четири тропара, като някои богородични са различни от богородичните в гръцкия канон според АНГ, както е в първа песен. Вероятно разликите в текста се дължат на различен гръцки източник. Трудно е да се каже дали гръцкият оригинал е бил съкратен, или съкращаването е станало на славянска почва, но втората възможност ми се струва по-голяма, защото, изглежда, старобългарските минеи целенасочено са били съставени от еднотипни служби с еднакъв брой песнопения.

Изследването на кирилската палимпсестна част на Драготиния апостол едва започва. Въпреки това от разгледаните текстове могат да се направят някои изводи. Има български миней от XI или началото на XII в., в който службите са оформени така, както и в среднобългарските минеи от XIII в.: в началото стихирите на вечернята, след тях канон, седалният не е в началото на службата, а след трета песен на канона, кондакът и икосът са след шеста песен. В този ранен миней има и светилни след девета песен на канона в някои от службите. Богородичните се отбелязват в полето със знак ѳ, като от по-късните минеи се вижда, че тенденцията е била това означение да се замени със славянското съкращение ѱ. В среднобългарските минеи от XIII в. нататък се пазят стари преводи на служби, които се откриват и в този по-ранен миней, като личат следи от редакции: някои гръцки думи са били допълнително преведени. Същите преводи на някои от каноните се откриват и в ранните руски служебни минеи.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Баранов, Марков 2003   Б а р а н о в, В., В. М а р к о в. Новгородская служебная минея на май XI века (Путьтина минея). Ижевск, 2003.
- Верещагин 2006   Ильина книга. Древнейший славянский богослужебный сборник. Факсимильное воспроизведение рукописи. Билинейно-спатическое издание источника с филолого-богословским комментарием. Подготовил Е. М. Верещагин. М., 2006.
- Гезен 1884   Г е з е н, А. Очерк истории славянского перевода Символа веры. СПб., 1884.
- Гетов   Г е т о в, Д. Шест славяно-гръцки палимпсестни фрагмента. – В: Сборник, посветен на Георги Попов (под печат).

- Горский, Невоструев 1917 Горский, А., К. Невоструев. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. Книги богослужебные. М., 1917.
- Заимов, Капалдо 1982–1983 Супрасълски или Ретков сборник. Подготвили Й. Заимов и М. Капалдо. Т. 1–2. С., 1982–1983.
- Иванова 1994 Иванова, Кл. За един ръкопис с палимпсест от библиотеката на Йерусалимската патриаршия. – *Palaeobulgarica*, 26, 1994, № 4, 17–32.
- Ивић 2001 Ивић, П. Целокупна дела. Т. 5. Српски народ и његов језик. Београд, 2001.
- Йовчева 2001 Йовчева, М. Пражките глаголически листове в контекста на старобългарската химнография. – *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 47, 2001, 51–72.
- Йовчева 2003 Йовчева, М. Светилни. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3. С., 2002.
- Князевская, Коробенко, Дограмаджиева 1999 Князевская, О. А., Л. А. Коробенко, Е. П. Дограмаджиева. Саввина книга. Древнеславянская рукопись XI, XI–XII и конца XIII века. Часть первая. Рукопись. Текст. Комментарии. Исследование. М., 1999.
- Кожухаров 2004 Кожухаров, Ст. ф-нотацията в среднобългарските химнографски сборници от XII – началото на XIV в. – В: Кожухаров, Ст. Проблеми на старобългарската поезия. Т. 1. С., 2004, 323–328.
- Кръстанов, Тотоманова, Добрев 1996 Кръстанов, Т., А.-М. Тотоманова, Ив. Добрев. Ватиканско евангелие. Старобългарски кирилски апракос от X в. в палимпсестен кодекс Vat. Gr. 2502. С., 1996.
- Крысько 2005 Ильина книга. Рукопись РГАДА, Тип. 131. Лингвистическое издание, подготовка греческого текста, комментарии, словоуказатели В. Б. Крысько. М., 2005.
- Лавров 1914 Лавров, П. А. Палеографическое обозрение кирилловского письма. Петроград, 1914.
- Мирчев, Кодов 1965 Мирчев, К., Хр. Кодов. Енински апостол. Старобългарски паметник от XI в. С., 1965.
- Младенов 1979 Младенов, Ст. История на българския език. С., 1979. Превод от M l a d e n o v, St. Geschichte der bulgarischen Sprache. Leipzig, 1929.
- Нечунаева 2001 Нечунаева, Н. Два фрагмента среднеболгарской Минеи праздничного типа. – *Palaeoslavica*, 9, 2001, 83–98.
- Нечунаева 2008 Нечунаева, Н. А. Минея: история текста и списков XI–XIV вв. – В: Славянское языкознание покидая XX век. К XIV международному съезду славистов (Охрид, 10.–16.09.2008) (= *Slavica Tartuensia*, 8). Tartu, 2008, 9–23.
- Николова, Йовчева, Попова, Тасева 1999 Николова, Св., М. Йовчева, Т. Попова, Л. Тасева. Българското средновековно културно наследство в сбирката на Алексей Хлудов в Държавния исторически музей в Москва. Каталог. С., 1999.
- Панькевич 1957 Панькевич, И. Острожницкие пергаменные отрывки Минеи XI–XII вв. – *Byzantinoslavica*, 18, 1957, № 2, 271–274.

- Петков 2005 П е т к о в, П. Преписът на Азбучно-Йерусалимския патерик в ръкопис № 421 от библиотеката на Хилендарския манастир. – В: ...нѣстѣ ѡученикъ надъ ѡучителемъ своимъ. Сборник в чест на проф. д-р Иван Добрев, член-кореспондент на БАН и учител. С., 2005, 443–452.
- Петков, Христова 1998 П е т к о в, П., И. Х р и с т о в а. Текстологични и лексикални наблюдения над ръкопис № 880 от НБКМ. – В: Медиевистика и културна антропология. Сборник в чест на Донка Петканова. С., 1998, 435–441.
- Райков, Кожухаров, Миклас, Кодов 1994 Р а й к о в, Б., С т. К о ж у х а р о в, Х. М и к л а с, Хр. К о д о в. Каталог на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света гора. С., 1994.
- Станчев, Попов 1988 С т а н ч е в, Кр., Г. П о п о в. Климент Охридски. Живот и дело. С., 1988.
- Стоянов, Кодов 1964 С т о я н о в, М., Хр. К о д о в. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека Т. 3. С., 1964.
- Тот 1985 Т о т, И. Минея Дубровского. – Acta Universitatis Szegediensis de Attila Jysef nominatae. Dissertationes Slavicae. Sectio linguistica. Т. 17. Szeged, 1985, 101–156.
- Тотоманова 2008 Т о т о м а н о в а, А. Славянската версия на хрониката на Георги Синкел. С., 2008.
- Турилов 2003 Т у р и л о в, А. Хлудовский глаголический палимпсест – отрывок болгарской Минеи праздничной XI–XII вв. (предварительные наблюдения). – В: ПЪТН ДОСТОИТЪ. Сборник в памет на Стефан Кожухаров. С., 2003, 25–35.
- Христова-Шомова 2002 Х р и с т о в а - Ш о м о в а, И. Богословският термин *οὐσία* и неговите преводи на Изток и на Запад. – В: Средновековна християнска Европа: Изток и Запад. С., 2002, 594–604.
- Христова-Шомова 2004 Х р и с т о в а - Ш о м о в а, И. Служебният Апостол в славянската ръкописна традиция. С., 2004.
- Цонев 1910 Ц о н е в, Б. Опис на славянските ръкописи и старопечатните книги на Народната библиотека в София. Т. 1. С., 1910.
- Цонев 1914 Ц о н е в, Б. Врачанско евангелие. Среднобългарски паметник от XIII век (= Български старини. Т. 4). С., 1914.
- Цонев 1923 Ц о н е в, Б. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 2. С., 1923.
- Шульгина 2007 Ш у л ь г и н а, Е. Кодикологическое и палеографическое описание новгородских служебных певческих Миней. – In: Liturgische Hymnen nach byzantinischem Ritus bei den Slaven in ältester Zeit. Beiträge einer internationalen Tagung. Bonn, 7.–10. Juni 2005. Hrsg. von H. Rothe und D. Christians. Paderborn–München–Wien–Zürich, 2007, 104–115.
- Ягич 1886 Я г и ч, В. Служебные минеи за сентябрь, октябрь и ноябрь в церковнославянском переводе по русским рукописям 1095–1097 г. СПб., 1886.
- АНГ 6 S c h i r o, I. Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae inferioris. Т. 6. Canones februarii. Roma, 1971.
- АНГ 10 S c h i r o, I. Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae in-

- ferioris. T. 10. Canones iunii. Roma, 1972.
- Matejko 1995 M a t e j k o, L. K určenu, interpretácii a datovaniu Ostro• nických zlomkov. – Slavica Slovaca, 30, 1995, 4–15.
- Menäum Februar 2003 Gottesdienstmenäum für den Monat Februar: auf Grundlage der Handschrift Sin. 164 der Staatlichen Historischen Museums Moskau (GIM). Historisch-kritische Edition. Teil 1: 1. bis 9. Februar. Besorgt und kommentiert von D. Christians, V. S. Tomelleri, D. Stern, A. Wöhler. Hrsg. von H. Rothe (= Patristica Slavica. Bd. 10). Paderborn–München–Wien–Zürich, 2003.
- Menäum Februar 2006 Gottesdienstmenäum für den Monat Februar: auf Grundlage der Handschrift Sin. 164 der Staatlichen Historischen Museums Moskau (GIM). Historisch-kritische Edition. Teil 2: 10. bis 19. Februar. Besorgt und kommentiert von D. Christians, T. Chronz, A. Ludden, V. S. Tomelleri. Hrsg. von H. Rothe (= Patristica Slavica. Bd. 13). Paderborn–München–Wien–Zürich, 2006.
- Mur'janov 1999 Das Dubrovskij-Menäum. Edition der Handschrift F.п.I.36 (RNB). Besorgt und kommentiert von M. F. Mur'janov. Überarbeitet und mit deutschen. Übersetzungen versehen von H. Rothe und A. Wöhler. Hrsg. von H. Rothe. Opladen–Wiesbaden, 1999.
- Tarnanidis 1988 T a r n a n i d i s, I. The Slavonic Manuscripts Discovered in 1975 at St Catherine's Monastery on Mount Sinai. Thessaloniki, 1988.
- Tarnanidis 1990 T a r n a n i d i s, I. Glagolitic Canon to Saints Peter and Paul (Sin. Slav. 4/N). – In: Filologia e letteratura nei paesi slavi. Studi il onore di Sante Graciotti. Roma, 1990, 91–97.
- Zaimov 1984 Z a i m o v, J. The Kičevo triodium. – ΠΟΛΥΤΑ ΚΖΗΝΟΓΡΗΣΗΔΙΑ, 10–11, 1984.
- Μηνάιον τοῦ Μαρτίου 1843 Μηνάιον τοῦ Μαρτίου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1843.
- Μηνάιον τοῦ Μαρτίου 1852 Μηνάιον τοῦ Μαρτίου. Ἐν Βενέτια, 1852.
- Μηνάιον τοῦ Μαρτίου 1997 Μηνάιον τοῦ Μαρτίου. Ἀθῆναι, 1997.

AN OLD BULGARIAN FESTAL MENAION

(A cyrillic palimpsest part of the Apostol 880 of NBKM)

(Summary)

The article is dedicated to the palimpsest part of the manuscript NBKM no. 880, written in Cyrillic letters. Parts of it have been deciphered using an ultra-violet lamp. It consists of 48 folios, from f. 95 to f. 143. It is written with one jer (ѣ); often there is vocalization of jers to ѣ and ѥ; weak jers are preserved in many cases. The writing and the orthography show that the manuscript was most likely written at the end of the 11th century. The manuscript contains parts of a Festal Menaion. Services for the following saints and feasts have been identified so far: St. Blasios (11 February), St. Theodoros Tyron (17 February), Holy Forty Martyrs (9 March), Annunciation (25 March), St. George (23 April), Nativity of St. John

the Baptist (24 June), SS. Peter and Paul (29 June), SS. Kosmas and Damianos (1 July). The structure of the services is as follows: three *stichera* for Vespers and a canon that is sung in the morning, with a *kathisma* after the third ode and a *kontakion* and *oikos* after the sixth ode. There is an *exaposteilarion* (*svetilen*) after the ninth ode in the services of St. Blasios and the Holy Forty Martyrs. Furthermore, a comparison of the text of the services with other Slavic manuscripts (eight Menaia and one Triodion) was carried out. The result of the comparison is that the palimpsest Menaion contains the same translations of the services as later South Slavic and Russian sources, but there are some noticeable differences. The Menaion probably contains archaic versions of the texts that were revised later.

Iskra Hristova-Shomova
Sofia University "St Kliment Ohridski"